

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
Migracijos politikos ir lietuvių diasporos istorija
Magistrantūros studijos

Intelektualų paieškos tarp Lietuvos totorių išėivijoje

Intelektualinė lietuvių egzilio istorija

Referatas

Tikrino: prof. habil. dr. E. Aleksandravičius

Atliko: G. Lukoševičiūtė, I kurso studentė

Kaunas, 2014

TURINYS

ĮVADAS	3
INTELEKTUALŲ PĖDSAKAI PRIEŠKARIU	6
Jokūbas Šinkevičius	6
Steponas Tuhana Baranovskis	7
Leonas Kričinskis	8
Ibrahimas Smaikevičius	8
Lidija Šinkevičienė	9
Motiejus Janušauskas	9
LIETUVOS TOTORIŲ KILMĖS INTELEKTUALAI IŠEIVIJOJE	10
Juozas Vilčinskas	10
Jurgis Jaks-Tyris	10
Brunonas Bušackis	13
Arslanas Bohdanovičius	13
IŠVADOS	15
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	16

IVADAS

Istorinis kontekstas. Lietuvos totoriai – etninė grupė, šiuo metu gyvenanti Lietuvos, Baltarusijos ir Lenkijos teritorijoje. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) kūrėsi nuo kunigaikščių Gedimino, Kęstučio, Algirdo laikų¹. Žinomi ir Jogailos kontaktai su totoriais, tačiau pagrindinis jų atsikėlimas į Lietuvos teritoriją siejamas su Vytauto politika XIV a. pab. – XV a., kai dėl nuolatinių vidinių karų susilpnėjo Aukso Orda. Į LDK imigravę totoriai gavo žemių, įkurtos pirmosios jų gyvenvietės Trakuose, Vilniuje, Kaune, Gardine, Naugarduke, Punioje, Lydoje, Krėvoje². Ilgą laiką jie gyveno uždaromis bendruomenėmis, tačiau spėjo pasižymėti kaip puikūs kariai, tarnavę Abiejų Tautų Respublikos, o vėliau ir Caro bei Lietuvos ir Lenkijos kariuomenėse, kur sudarė ulonų pulkus.

Pastebima, kad tik XX a. pradžioje pradėjo formuotis totorių inteligentija³. Tada prasidėjo vienas pirmųjų tautinio atgimimo judėjimų, kuriame aktyviai reiškėsi ir Lietuvos totorių inteligentai⁴. Buvo kuriamos kultūros, mokslo, labdaros organizacijos⁵, dalyvaujama Krymo, Kazanės totorių nacionaliniame išsivadavimo sąjūdyje⁶. Nepaisant to, totorių atgimimo judėjimą paveikė ir numarino Pirmasis pasaulinis karas. Jo metais Lietuvos totorių bendruomenė išsisklaidė. Tik po karo kai kurie asmenys pamažu pradėjo grįžti atgal į savo ankstesnes gyvenamąsias vietas. Vis dėlto, būtina paminėti, kad didžioji Lietuvos totorių dalis pateko į nuo Lietuvos atskirtą Vilnių, o Lietuvos Respublikos teritorijoje liko trys musulmonų, tai yra totorių parapijos: Kauno, Raižių ir Vinkšnupių, kuriose liko gyventi apie 1 tūkstantis totorių⁷.

Pastebėta, kad po Pirmojo pasaulinio karo pradėta aktyviau rūpintis materialine kultūra: kadangi Lietuvos totoriai savo tikrosios – totorių kalbos neišlaikė, ir gyvendami ne musulmonų daugumos valstybėse arabų kalbą mažai kas mokėjo, buvo pradėta rūpintis šventųjų knygų vertimais į lenkų, baltarusių, netrukus ir lietuvių kalbas. Tik po karo, Vilniuje įkūrus muftijatą – pagrindinį musulmonų dvasinį centrą, pagyvėjo totorių bendruomenės religiniai reikalai. Tuo metu buvo išleista nemažai knygelių: „Pradinio skaitymo arabų kalba praktinis vadovėlis“, „Pranašų istorija“, „Trumpa

---

¹ Kričinskis S., *Lietuvos totoriai*, Vilnius, 1993, p. 17-18.

² Ten pat, p. 19, 25.

³ Bairašauskaitė T., *Lietuvos totoriai XIX amžiuje*, Vilnius, 1996, p. 108.

⁴ Bairašauskaitė T., Panslavizmas ir Lietuvos totorių pastangos atgimti buvusios Lietuvos ir Lenkijos valstybės ribose, *Lietuvos totoriai*, <http://www.tbn.lt/lt/?id=88> [Žiūrėta 2014-05-07].

⁵ Ten pat; Kričinskis S., min. veik., p. 55.

⁶ Ten pat; Melianas I., Krymo totorių kova dėl savo teisių, *Lietuvos totoriai*, Nr. 4-6 (116-118), Kaunas, 2008, p. 26-27; Jakubauskas A., Sitydkov G., Dumin S., *Lietuvos totoriai istorijoje ir kultūroje*, Kaunas, 2009, p. 18.

⁷ *Tikybės Reikalų referento nedatuoti duomenys apie musulmonus Lietuvoje*, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 391, ap. 4, b. 1821, l. 79.

islamo religijos apžvalga“, Korano skaitymo vadovėlis „Tadžvidas“, „Korano giesmės“. Be to, Lietuvos totoriai pradėjo aktyviau organizuotis, leisti periodinius leidinius, burtis į kultūrinės totorių draugijas. Iš tiesų, galima teigti, kad gausus jų kultūrinis tarpukario palikimas. Pastebėta, kad ypač Vilniaus musulmonų bendruomenę sudarė daug inteligentų. Skaičiuojama, kad jų skaičius siekė 31% totorių, tarp kurių buvo teisininkų, daktarų, mokslo darbuotojų bei mokytojų. Visgi, prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas, politiniai neramumai lėmė, kad dauguma šių asmenų buvo ištremti, nužudyti, o likusieji gyvi arba nustojo dalyvauti aktyvioje visuomeninėje veikloje, arba pasitraukė į Vakarų. Darbo eigoje pasakojant apie totorių išėivijos priešistorę, intelektualumo pėdsakus prieškarui, galiausiai prieinama prie laikotarpio, kada Antrasis pasaulinis karas išblaškė po pasaulį totorius lygiai taip pat, kaip ir kitas tautas. Antrajame darbo skyriuje orientuojamasi į Lietuvos totorių kilmės išėiviją.

Šio darbo **tikslas** – atskleisti ar buvo intelektualų tarp Antrojo pasaulinio karo metais emigravusių Lietuvos totorių.

Dėl informacijos apie totorius išėivijoje trūkumo ir iš dalies siekio supažindinti visuomenę su totorių veikla prieškarui, buvo nuspręsta darbą pakreipti tokiu kampu, kad per Lietuvos totorių veiklos tarpukariu apžvalgą, bandyti identifikuoti intelektualinės veiklos pėdsakus pasaulietinių ir religinių Lietuvos totorių organizacijų, pavienių asmenybių kūryboje ir galvojimuose, galiausiai prieinant prie išėivijos problematikos.

Darbo **objektas** ir **geopolitinis kontekstas**. Apibrėžti iki Antrojo pasaulinio karo egzistavusią totorių veiklą, intelektualumo žymes, buvo pasirinkti Lietuvos totoriai, gyvenantys tuometinės Lenkijos valstybės teritorijoje, būtent Vilniaus mieste, ir Lietuvoje – laikinojoje sostinėje ir vėliau – Antrojo pasaulinio karo metais, pasitraukę jau iš tuometinės Lietuvos teritorijos.

Nors **chronologinės ribos** turėtų apimti laikotarpį nuo XX a. 5-ojo dešimtmečio, tačiau nesant pakankamai medžiagos, leidžiančios analizuoti vien tik Lietuvos totorių intelektualinę veiklą išėivijoje, darbas pradamas XX a. 3-uoju dešimtmečiu, kada Lietuvos totoriai oficialiai patenka į skirtingų valstybių teritorijas.

Rašytinių **šaltinių**, susijusių su tarpukario periodu, yra Lietuvos centriniame valstybės archyve. Jo fonduose aptikta medžiaga apie jų organizacijas, asmenybių biografiniai duomenys, kaip pavyzdžiui, gyvenimo aprašymai, taip pat korespondencija, buvo reikšmingi rašomam darbui, nes padėjo atskleisti jų intelektualinės veiklos apraiškas. Mėnesiniai tarpukario totorių laikraščiai, tokie kaip „Totorių gyvenimas“ ir „Totorių metraštis“ iš dalies gali būti priskiriami prie šaltinių, bent minimaliai leido pažvelgti į tarpukario totorių pamąstymus su totorių bendruomene susijusiais klausimais ar tiesiog naujienomis apie pasirodančius leidinius, organizuojamus susitikimus. Rašomam darbui itin svarbi buvo sakytinės istorijos metodu surinkta informacija – daktaro Mykolo Drungos liudijimai apie jam asmeniškai pažįstamus totorių kilmės asmenis išėivijoje. Reikšmingi buvo ir spausdinti Algimanto Gurecko prisiminimai apie Jurgį Jaks-Tyrį.

Darbo **aktualumą** sąlygoja faktas, kad bus prisidėta prie tolesnių totorių bendruomenės tyrimų, jų istorinio ir kultūrinio, intelektualinio palikimo pažinimo. Be to, galima atkreipti dėmesį, kad vientisos monografijos ar straipsnio, nagrinėjančio Lietuvos totorių intelektualumo klausimą prieš karą ar emigracijoje, neegzistuoja, kas liudija tematikos pasirinkimo originalumą, neištirtumą.

Prie **istoriografinių** pozicijų, aprašančių Lietuvos totorių veiklą tarpukario laikotarpiu, galima priskirti Stanislovo Kričinskio monografiją „Lietuvos totoriai“⁸, prof. Tamaros Bairašauskaitės straipsnius apie musulmonus⁹. Biografinių duomenų apie asmenybes taip pat suteikė dr. Ado Jakubausko, Galimo Sitdykovo ir Stanislovo Dumino parengta informacinio – enciklopedinio pobūdžio knyga „Lietuvos totoriai istorijoje ir kultūroje“¹⁰. Mindaugo Peleckio straipsnis apie Lietuvos totorių tapatumą¹¹, taip pat buvo aktualus rašomam darbui, išryškino pagrindinius totoriškumo bruožus, sudėtingą jų tapatumo situaciją. Dr. lekt. Daivos Dapkutės straipsnis¹² suteikė duomenų apie totorių kilmės asmenybes, prisidėjęs prie Akademinio jaunimo sambūrio „Šviesa“ steigimo ir aktyviai dalyvavusias organizacijos veikloje išėivijoje.

Kaip istoriografija, vertingi buvo „Lietuvos totorių“ laikraščio straipsniai, suteikiantys šiek tiek duomenų apie totorių asmenybes, jų galvojimus, idėjų įgyvendinimą tarpukariu, karo metais ir nors minimaliai – išėivijoje. Iš tokių straipsnių verta išryškinti dr. Romualdo Makavecko darbus, samprotavimus, kuriuose pateikiama ir fragmentiškų duomenų, susijusių su išėivijos kultūrinio gyvenimo detalėmis¹³.

Su intelektualine lietuvių egzilio istorija tema siejasi tuo, kad totoriams būdingas ne vienas tapatumas, jį galima apibūdinti kaip sudedamąjį – jie yra ne tik totoriai, bet kartu ir lietuviai, lenkai ar baltarusiai. Ta bendra jausena, istorinis likimas, kelių tapatybių turėjimas, juos išskiria iš kitų. Religinis tapatumas dar vienas esminis elementas, tačiau palaipsniui suvokiama, kad nebūtinai kiekvienas totorius yra ar turi būti islamo išpažintojas. Iš šio darbo teksto turinio bus akivaizdu, kad nors dauguma jų yra musulmonai, bet egzistuoja ir toji dalis, kurie yra krikščionys.

---

⁸ Kričinskis S., *Lietuvos totoriai*, Vilnius, 1993.

⁹ Bairašauskaitė T., Musulmonų konfesinė bendruomenė nepriklausomoje Lietuvoje, 1991, *Lietuvos istorijos metraštis*, Vilnius, 1993, p. 98-114; Bairašauskaitė T., Totorių atgimimo tendencijos Vilniuje ir Vilniaus krašte 1923-1939 metais, 1992, *Lietuvos istorijos metraštis*, Vilnius, 1994, p. 109-130.

¹⁰ Jakubauskas A., Sitdykov G., Dumin S., *Lietuvos totoriai istorijoje ir kultūroje*, 1 ir 2 leid., Kaunas, 2009 ir 2012.

¹¹ Peleckis M., Lietuvos totorių tapatumo paieškos: analizės štrichai, *Istorinės vietos, atmintys, tapatumai*, Lietuvos kultūros tyrimų institutas: Vilnius, 2010, p. 140-154.

¹² Dapkutė D., Už žmogų, už laisvę ir už tėvynę Sambūris „Šviesa“ 1946-1957 m., *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, Nr. 3, 2007, p. 79-100.

¹³ Makaveckas R., Kas mes – kultūros požiūriu, *Lietuvos totoriai*, nr. 1 (72), Kaunas, 2004; Makaveckas R., Totorių jaunimo veikla II pasaulinio karo metais, *Lietuvos totoriai*, nr. 2 (73), Kaunas, 2004, p. 6-7; Makaveckas R., Motiejus Janušauskas (1910-2004), *Lietuvos totoriai*, Nr. 9-10 (80-81), 2004, p. 11.

INTELEKTUALŲ PĖDSAKAI PRIEŠKARIU

Intelligentai ir kitos visuomeniškai aktyvios asmenybės tarpukariu būrėsi Vilniuje ir Kaune. Abu miestai tuo metu tapo svarbiais kultūrinės ir religinės totorių veiklos centrais: buvo kuriamos organizacijos, rūpinamasi švietėjiška, leidybine veikla. Prie tada veikusių totorių inteligentų būtų galima priskirti ne vieną asmenybę, tačiau šiame skyriuje bus apsiribojama tik tais asmenimis, kurie Antrojo pasaulinio karo metais išvyko svetur iš tuometinės Lietuvos teritorijos.

Jokūbas Šinkevičius (1884-1966) – filosofijos mokslų daktaras, viena pagrindinių Lietuvos totorių asmenybių, pasižymėjusių tarpukariu, aktyviai veikęs religinės bei pasaulietinės – švietėjiškos, leidybinės, kūrybinės totorių veiklos sferose. Viena iš tarpukaryje jo įsteigtų organizacijų Vilniuje buvo muftiatas. Tai tikiybinė organizacija, reikalinga atstovauti šalies musulmonams, šiuo atveju totoriams. Yra žinoma, kad J. Šinkevičius mokėjo 8 kalbas, todėl į lenkų kalbą versdavo religinio pobūdžio tekstus, dalyvaudavo musulmonų kongresuose – suvažiavimuose Lenkijoje bei kitose valstybėse¹⁴. Apskritai galima teigti, kad muftiatao veikla buvo susijusi su religinės literatūros leidybos pagyvėjimu: 1926 m. muftijus J. Šinkevičius išleido „Pradinio skaitymo arabų kalba praktinį vadovėlį“, nuo 1929 m. pradėjo leisti islamiškus kalendorius su istoriniais duomenimis apie totorius, jų maldos namus – mečetes ir panašia informacija. 1936 m. pasirodė „Korano giesmės“, netrukus – Korano skaitymo vadovėlis „Tadžvidas“ bei Korano aiškinimo vadovėlis lenkų kalba¹⁵. Muftijaus ir jo kolegų pastangomis pradėta intensyviai kaupti biblioteką, skirtą totorių istorijos, tyrimų apie juos pažinimui ir sklaidai. J. Šinkevičius netgi kėlė idėjas Vilniaus universitete įsteigti Rytų kalbų studijas, tačiau šis ketinimas taip ir liko neįgyvendintas¹⁶.

LCVA aptiktas J. Šinkevičiaus gyvenimo aprašymas ir užpildytas anketos lapas¹⁷ liudija šį asmenį buvus išsilavinusį: filosofijos mokslų daktaro disertacija apginta Berlyno universitete. Be to, dokumentai įrodo, kad jis mokėjo lietuvių kalbą, nors reikia akcentuoti, kad kalbos totoriai nesiejo ir nesieja su vienu iš totoriškumo bruožų. Galima atkreipti dėmesį, kad savo tautybę Šinkevičius įvardijo kaip Lietuvos totorių. Kiek teko suprasti, gyvenimo aprašymas ir anketos lapas buvo skirti Lietuvos pilietybės gavimui po Vilniaus grąžinimo Lietuvai, nes tą patį akcentuoja ir sekantys dokumentai – korespondencija, adresuota Švietimo ministrai, Tikybos reikalų referentui.

¹⁴ J. Šinkevičiaus užpildytas anketos lapas, dokumentas be datos. LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1846, l. 3.

¹⁵ Kričinskis S., min. veik., p. 194; Šinkevičius J., Literatura religijna Tatarów litewskich i jej pochodzenie, *Rocznik Tatarski*, t. 2, Wilno, 1935, s. 141.

¹⁶ A. Jakubauskas, G. Sitdykov, S. Dumin, min. veik., p. 147.

¹⁷ *Curriculum Vitae*, 1940 m. balandžio 22 d. LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1846, l. 8; J. Šinkevičiaus užpildytas anketos..., l. 3.

XX a. 5-ojo dešimtmečio pradžios laiškuose Švietimo ministrai¹⁸ muftijus pabrėžė Lietuvos totorių istorinę praeitį, glaudų totorių ir lietuvių tautos istorijos santykį, ryšį su Lietuva, akcentavo totorių pagalbą kovojant už Lietuvos laisvę ir Nepriklausomybę. Lietuvius vadino broliais, o Lietuvą – Tėvyne. Paskutinėje pastraipoje išryškintas Vilnius, kaip kultūrinio, intelektualinio gyvenimo centras. Visgi, yra žinoma, kad valdžia neleido įsteigti dvasinio centro tuometiniame Vilniuje, o ir J. Šinkevičiui pilietybės nesuteikė¹⁹. Daugiausia įtakos tokiam valdžios sprendimui, ko gero, turėjo kitų Lietuvos totorių bendruomenių neigiamos reakcijos į J. Šinkevičiaus asmenybę, ką liudija prolenkiškumo klausimo problematika, vyravusi iki pat okupacijų pradžios.

Kaip susiklostė J. Šinkevičiaus tolimesnis likimas? Yra žinoma, kad karo metais bandęs kolaboruoti su vokiečiais jis įsteigė Totorių jaunimo sąjungą, kurios pagrindinė būstinė buvo Vilniuje, jos veikloje būrėsi totoriai iš Lietuvos ir Baltarusijos²⁰. Visgi, neilgai trukus prasidėjo antroji sovietų okupacija ir organizacinė sąjungos veikla iširo. 1944 m. pats J. Šinkevičius emigravo į Egiptą, o netrukus persikėlė gyventi į Jungtines Amerikos Valstijas (toliau – JAV), netoli Kalifornijos²¹. Labai gaila, bet apie veiklą JAV jokių duomenų nepavyko rasti nei lietuvių, nei lenkų istoriografijoje, kas sustabdė tolesnes J. Šinkevičiaus intelektualinės minties, kūrybos paieškas.

Steponas Tuhana Baranovskis – dar viena asmenybė, pradėjusi intelektualinį darbą Vilniuje prieškariniu –kartu su Totorių kultūros ir švietimo sąjunga Vilniuje, jis prisidėjo prie kultūrinio, šviečiamojo pobūdžio veiklos plėtojimo. Pagrindinis sąjungos tikslas apėmė būtent totorių kilmės žmonių vienijimą, jų interesų gynimą ir rėmimą, intelektualinio lygio kėlimą²². Pradėta kaupti biblioteka ir leidžiami leidiniai lenkų kalba: 1934-1939 m. Vilniuje buvo leidžiamas mėnraštis „Totorių gyvenimas“ (lenkų k. – „Życie Tatarskie“) ir „Totorių metraštis“ („Rocznik Tatarski“). S. Baranovskis tuo metu išleido totorių istorijos pažinimui reikšmingų veikalų: „Apie Lietuvos totorius iš karo dokumentų“ (lenkų k. – „Z dokumentów wojskowych o Tatarach litewskich“), „Iš karinių aktų apie Lietuvos totorius (1782-1792)“ (Z aktów wojskowych o Tatarach litewskich (1782-1792)“, taip pat rašė įvairius straipsnius: apie Lietuvos totorių bendruomenes, jų gyvenamąsias vietas, norėjo suartinti totorius, gyvenančius Lietuvoje ir Lenkijoje, domėjosi moters vaidmeniu islame, mišrių santuokų klausimu, visa tai publikavo mėnraštyje „Totorių gyvenimas“²³.

---

¹⁸ Muftijaus J. Šinkevičiaus kreipimasis į Švietimo ministrą dėl prašymo Vilniuje įsteigti muftiatą, 1940 metų sausio mėn. 25 d., LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1846, l. 22, 22 (a. d.)

¹⁹ Bairašauskaitė T., Musulmonų konfesinė..., p. 112.

²⁰ R. Makaveckas, Totorių jaunimo veikla II pasaulinio karo metais, *Lietuvos totoriai*, Nr. 2 (73), Kaunas, 2004, p. 6-7.

²¹ Ten pat, p. 8.

²² *Związek Kulturalno Oświatowy Tatarów*, 1939 metai, LCVA, f. 401, ap. 2, b. 40, l. 1.

²³ Tuhana Baranowski S., Kobieta w Islamie, *Życie Tatarskie*, nr. 11, 1937; Tuhana Baranowski S., Mieszane małżeństwa, *Życie Tatarskie*, nr. 11, 1938; Jakubauskas A., Sidtykov G., Dumin S., min. veik., p. 167.

Leonas Kričinskis – kultūros veikėjas, teisininkas, istorikas, vienas iš Totorių kultūros ir švietimo sąjungos pirmininkų, kurio iniciatyva buvo įkurtas totorių muziejus, pradėti kaupti archyviniai dokumentai. L. Kričinskis tuo laikotarpiu išleido nemažai svarbių veikalų, skirtų Lietuvos totorių istorijos tyrinėjimui: „Lietuvos totoriai Lenkijos kariuomenėje 1831 metų sukilime“ (lenkų k. – „Tatarzy Litewscy w wojsku polskiem w powstaniu 1831 r.“), „Vilniaus mečetės istorija“ („Historia meczetu w Wilnie“) ir kitus. Pastebima, kad nors kultūros ir švietimo organizacija buvo neskaitlinga ir jos veikloje dalyvavo įprastai tik kelios dešimtys totorių, buvo rengiami narių susirinkimai ir suvažiavimai Vilniuje²⁴. Tuo laikotarpiu populiarios tapo viešos paskaitos, buvo skaitomi įvairūs pranešimai, diskutuojama totorių bendruomenei reikšmingais klausimais²⁵. Visgi, yra žinoma, kad prasidėjęs karas nutraukė jų veiklą, S. Tuhana Baranovskis emigravo ir apie jį daugiau informacijos neaptikta, o L. Kričinskis buvo sušaudytas nacių gestapo²⁶, todėl intelektualų paieškos tarp šių dviejų asmenybių išsivijoje, nutrūksta.

Ibrahimas Smaikevičius (1879-1953) – dar viena totorių asmenybė, aktyviai veikusi tarpukariu. Prieškariu buvo mobilizuotas į carinės Rusijos kariuomenę, tačiau Pirmojo pasaulinio karo metais su šeima išvyko į Orenburgą, kur dalyvavo kazokų maište, tačiau šiam nepavykus – grįžo į Vilnių ir netrukus buvo išrinktas mečetės imamui – dvasininku²⁷. Kaip ir priklausė imamui, Vilniaus mečetėje laikydavo pamaldas, mielai priimdavo įvairius svečius iš kitų kraštų, o 1930 m. priėmė Lenkijos Prezidentą Ignacą Moščickį, su kuriuo diskutavo totorių bendruomenei svarbiais klausimais²⁸. I. Smaikevičius aktyviai rūpinosi ne tik su religija susijusia veikla, bet kėlė idėjas steigti Lenkijos musulmonų sąjungą, ką išdėstė raštiškame kreipimeši į Prezidentą ir 3-ojo dešimtmečio viduryje ši sąjunga buvo įkurta. Bendruomenės dvasininku jis buvo iki karo pabaigos, kada su šeima paliko miestą ir pasitraukė į Gdanską. Visą likusį gyvenimą ten buvo Vilniaus emigrantų musulmonų bendruomenės imamas²⁹, tačiau intelektualinės kūrybos klausimais, šio asmens pamąstymų ar panašios medžiagos, neaptikta.

Šiek tiek informacijos aptikta apie moterų totorių veiklą tarpukariu, nors reikia paminėti, kad istoriografijoje apie ją rašoma labai minimaliai. Vis tik, akivaizdu, kad totorės moterys nebuvo tik namų šeimininkės, bet tarpukario pabaigoje kai kurios įsitraukė į visuomeninės, šviečiamosios veiklos plėtojimo darbus.

---

²⁴ Bairašauskaitė T., *Totorių atgimimo tendencijos Vilniuje...*, p. 115.

²⁵ Ten pat, p. 119.

²⁶ Jakubauskas A., Sitydykov G., Dumin S., min. veik., p. 100.

²⁷ Ten pat, p. 138.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Ten pat.

Lidija Šinkevičienė – muftijaus J. Šinkevičiaus žmona, kartu su kitomis kolegėmis 1939 m. pradžioje Vilniuje įkūrė totorių moterų ratelį, kuriam vadovavo L. Šinkevičienė³⁰. Nauja draugija įsijungė į bendradarbiavimą su totorių sąjungos Vilniaus skyriumi, prisidėjo prie bibliotekos kaupimo, tačiau daugiau apie jų intelektualinę veiklą ir išskirtines asmenybes, netgi apie L. Šinkevičienę, gausesnės informacijos aptikti neteko.

Sunkesnė situacija istoriografijos atžvilgiu su totorių intelektualų paieškomis, yra Kaune. Iš Lietuvos totorių asmenybių, gyvenusių ir veikusių tarpukario Kaune arba nė viena neišsiskyrė intelektualiais kūrybiniais pamąstymais, minčių, svarstymų pateikimu, arba kol kas nėra apie tai žinoma, tad reikalingi platesni tyrimai, naudojant sakytinės istorijos metodą. Vis tik, reikia bandyti dabar išskirti nors vieną asmenybę ir paieškoti intelektualumo pėdsakų jo veikloje.

Motiejus Janušauskas (1910-2004) – tarpukariu prisidėjo prie mūrinės Kauno mečetės – musulmonų maldos namų statybos organizavimo, rūpinosi tuo klausimu, buvo aktyvus mečetės statybos narys. Pagal specialybę buvo ekonomistas, dirbo buhalteriu viename Kauno ūkinių, tapo jo direktoriumi. Yra žinoma, kad karo metais M. Janušauskas stengėsi padėti žydams, nemažai jų įdarbindamas savo fabrike. Jis išgelbėjo žydų tautybės berniuką, apgyvendinęs jį savo šeimoje³¹. Antrosios sovietų okupacijos metais pateko į pabėgėlių stovyklą amerikiečių Vokietijos zonoje, po to emigravo į Australiją³². Apie šio asmens intelektualinę veiklą ir prieškarį, ir karo metais žinoma tikrai nedaug. Išėivijoje jis kaupė biblioteką, kurią katalogavo sukaupęs 5 tūkstančius leidinių lietuvių, lenkų, anglų, vokiečių kalbomis. Palaikydamas ryšius su Vilniaus universitetu, siuntė knygas universiteto bibliotekai. Daugiau informacijos rasti nepavyko.

Dar vienas asmuo – turintis ryšių su Kauno miestu – Juozas Vilčinskis (1909-1992), tačiau apie jo asmenybę bus aptarta kitame skyriuje, nes bus orientuojamasi į jo intelektualinius pamąstymus ne prieškarį, bet išėivijoje.

Apibendrinant šį skyrių, galima teigti, kad prieškario Lietuvos totorių bendruomenėje intelektualinė mintis dar nebuvo aiškiai išvystyta ir buvo tik pradinėje stadijoje. Vis tik, kai kurios Lietuvos totorių asmenybės suvokė intelektualinio darbo, kūrybos, polemikos prasmę totoriškumo išlaikymui ir tuo pačiu totorių bendruomenės konsolidavimui. Nors Kaune tuo metu pastebėta žymiai mažiau intelektualumo apraiškų nei Vilniuje, vis dėlto, tai nereiškia, kad totorių intelektualų tarp jų nebūta. Nėja abejonių, kad platesni tyrimai, naudojant interviu metodą, suteiktų galimybę papildyti esamus duomenis šiuo klausimu.

---

³⁰ Miśkiewicz A., *Tatarzy Polscy 1918-1939*, Warszawa, 1990, s. 120.

³¹ Makaveckas R., Motiejus Janušauskas (1910-2004), *Lietuvos totoriai*, 2004, Nr. 9-10 (80-81), p. 11.

³² Jakubauskas A., Sitdykov G., Dumin S., min. veik., p. 84.

LIETUVOS TOTORIŲ KILMĖS INTELEKTUALAI IŠEIVIJOJE

Juozas Vilčinskis (1909-1992) – vienas iš Lietuvos totorių, apie kurio veiklą yra žinoma išėivijoje. Gimęs Vilniuje, Pirmojo pasaulinio karo metais persikėlęs su tėvais į Rusiją, po karo grįžo į Lietuvą, kur mokėsi Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje, vėliau studijavo Vytauto Didžiojo universitete. Yra žinoma, kad 1944 m. J. Vilčinskis pasitraukė į Austriją, netrukus – į Italiją, galiausiai – apsistojo Didžiojoje Britanijoje³³, kur aktyviai įsitraukė į lietuvių visuomeninę veiklą.

Vis tik, nors J. Vilčinskis buvo palaidotas Alytaus rajono Raižių musulmonų kapinėse, tačiau jo kūrybinė veikla buvo mažai susijusi su totorių bendruomene. Jis akivaizdžiai save tapatino su lietuviu, emigracijoje dalyvavo Didžiosios Britanijos lietuvių sąjungos veikloje, 1956-1957 m. jai pirmininkavo³⁴. Pasižymėjo kaip aktyvus Londono lietuvių diskusijų klubo dalyvis, dalyvavo konferencijose, rašė į įvairius leidinius, kaip antai, „Europos lietuvi“, „Darbą“ „Keleivi“, „Minti“. Buvo pastarojo žurnalo redaktorius 8-ojo dešimtmečio pradžioje³⁵. Teko aptikti informacijos, kad leidiniuose J. Vilčinskis pasirašinėjo slapyvardžiu J. Rudakis. Rasta medžiaga leidinyje „Draugas“ liudija, kad straipsnius J. Vilčinskis rašė įvairiomis temomis, dažnai juose dominavo politikos klausimai, autorius mėgo analizuoti Didžiosios Britanijos Leiboristų partijos veiklą³⁶. Be to, gyvendamas išėivijoje išleido knygą apie socialdemokratų kovą dėl krašto nepriklausomybės³⁷. Labai gaila, kad kituose anksčiau minėtuose leidiniuose, J. Vilčinsko (ar J. Rudakio) straipsnių aptikti nepavyko.

Jurgis Jaks-Tyris (1921-1961) pagal pavardę taip pat buvo kilęs iš Lietuvos totorių³⁸. Tą rodo ir dr. Mykolo Drungos prisiminimai, asmeniniai kontaktai su J. Jaks-Tyriumi, kurie svarbūs kaip sakytinės istorijos šaltinis³⁹. Pasak dr. M. Drungos, J. Jaks-Tyris buvo prasitaręs apie savo totorišką kilmę. Visgi, pastebima, kad Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovas Algimantas Gureckas teigia, kad Jaks-Tyris apie savo kilmę nekalbėjo, neskyrė jai reikšmės⁴⁰.

---

³³ Jakubauskas A., Sitdykov G., Dumin S., min. veik., p. 178.

³⁴ Ten pat.

³⁵ Ten pat.

³⁶ Rudakis J., Darbo partijos užsienio politika, *Darbas*, nr. 2, 1953, p. 13-15.

³⁷ Vilčinskis J., *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės. Istorinė apžvalga*, London, 1985.

³⁸ Gureckas A., Aristokratiškų manierų demokratas Jurgis Jaks-Tyris (1921-1961), *Draugo šeštadienis priedas*, Nr. 36 (125), 2011 m. spalio 8 d., p. 7.

³⁹ Iš dr. Mykolo Drungos prisiminimų, Kaunas, 2014 m. gegužė.

⁴⁰ Gureckas A., min. veik., p. 7.

J. Jaks-Tyriui, ko gero, būdinga dviguba tapatybė – totoriškos kilmės, tačiau lietuvis⁴¹. Kitaip nei įprasta, J. Jaks-Tyris buvo ne musulmonas, bet krikščionis, jo totorišką kilmę pagrindžia pavardė, kuri rodo, kad jis buvo kilęs iš senos Lietuvos totorių bajorų giminės. Nors intelektualas gimė Taškente, tačiau netrukus persikėlė į Lietuvą. Gyvendamas Kėdainiuose baigė gimnaziją ir pradėjo studijas Prekybos institute Šiauliuose. Yra žinoma, kad tiek sovietų, tiek vokiečių okupacijų metais J. Jaks-Tyris dalyvavo anti-sovietinėje ir anti-nacinėje lietuvių pogrindžio veikloje, tačiau tikslesnės informacijos istoriografija neteikia⁴². Antrosios okupacijos metais persikėlęs į Vokietiją, Tübingen'o universitete baigė ekonomiką. Kaip ir tėvas Jonas Jaks-Tyris, Jurgis buvo socialdemokratinį pažiūrų, tačiau išėivijoje jo idėjas ir mintis akivaizdžiai galima priskirti liberalioms, ką liudija ir jo samprotavimų, tekstų turinys.

Jurgis Jaks-Tyris buvo vienas iš Akademinės jaunimo organizacijos „Šviesa“ steigėjų, aktyviausių narių⁴³. Aktyviai veikė sambūrio veikloje Vokietijoje, o atvykęs į Ameriką, prisidėjo prie jo susijungimo su „Santara“⁴⁴. Jis priklausė ir pirmajai „Santaros-Šviesos“ federacijos valdybai. Būdamas kultūros žurnalo „Šviesa“ atsakinguoju redaktoriumi, jame publikavo ir savo pamąstymus. Vienas ryškesnių tekstų buvo apie liberalizmą – „Liberalinės ūkio politikos bruožai“⁴⁵. Tekste autorius stengėsi atskleisti ekonominio gyvenimo negerovių priežastis, todėl daug dėmesio kreipė į liberalizmą, jo kiltį, išsakydamas požiūrį už laisvąją rinką: „[...] priešingai daugelio galvojimui, kad liberalizmas su savo ūkio laisve, konkurencija, pasiūlos ir paklausos žaismu būtinai veda į monopolines įmones, į „kapitalistinių planavimą“, į išnaudojimą [...], mes tvirtiname, kad kapitalizmas tėra atsitiktinis, nevykęs liberalizmo įgyvendinimas“⁴⁶. Kita vertus, jis pastebi, kad „[...] vergija, iš kurios liberalizmas tarėsi išlaisvinęs žmogų, paliko egzistuoti ir toliau [...]“⁴⁷. Toliau išryškindamas socializmo dviprasmiškumą, J. Jaks-Tyris kalba apie ūkio centralizaciją, kolektyvizaciją, teigdamas, kad toks ūkis nereiškia nei lygybės, nei teisingumo⁴⁸. Tuo tarpu individualizmas, autoriaus nuomone, siejamas su laisvuuoju rinkos ūkiu. Teksto turinys, dažnos citatos rodo, kad J. Jaks-Tyriui buvo artimos vokiečių ekonomikos profesoriaus Wilhelmo Röpckės idėjos šiuo klausimu. Tekste pastebimas ir Antano Maceinos teiginių citavimas, J. Jaks-Tyrio polemizavimas su juo. Be to, atskleidžiami generacijos siekiai, uždaviniai:

---

⁴¹ Peleckis M., min. veik., p. 142-143, 152.

⁴² Gureckas A., min. veik., p. 7.

⁴³ Dapkutė D., Už žmogų, už laisvę ir už tėvynę Sambūris „Šviesa“ 1946-1957 m., *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, Nr. 3, 2007, p. 84, 87.

⁴⁴ Gureckas A., min. veik., p. 7.

⁴⁵ Jaks-Tyris J., Liberalinės ūkio politikos bruožai, *Šviesa*, Nr. 7, Tübingen, 1949, p. 14-17.

⁴⁶ Ten pat, p. 14.

⁴⁷ Ten pat, p. 15.

⁴⁸ Ten pat.

„Mūsų kartos uždavinys nėra grįžti į modernizuotą ir sukolektyvintą prievartos sistemą, bet toliau kovoti dėl žmogaus laisvinimo proceso. [...] Mūsų kartos uždavinys yra puoselėti savarankiškumo sąmonę, savitarpę pagalbą, pasiruošimą pasiimti atsakomybę, bei riziką, drąsą atstovauti savo nuomonę prieš daugumą ir norą su kitais bendradarbiauti“⁴⁹. Galiausiai prieinama prie autoriaus požiūrio į liberalizmą: „[...] santvarka, kurią mes čia trumpai stengėmės pavaizduoti, turi būti brangi kiekvienam, kuris vertina laisvę, žmogų, asmenį; kuriam yra brangios Vakarų kultūros tradicijos“⁵⁰.

Knygoje „Lietuviškasis liberalizmas“, taip pat galima rasti J. Jaks-Tyrio straipsnį „Liberalinė ūkio politika“⁵¹. Straipsnis iš dalies labai panašus į neseniai aptartą, tik daugiau papildytas. Autorius jame polemizuoja su A. Maceina, skirsto liberalizmą į klasikinį, o vėliau aptaria ir neoliberalizmo koncepciją, galiausiai išsakydamas baigiamąsias pastabas. Aiškiai suformuota opinija, kad „Tauta yra pavergta ir priversta gyventi bolševikinio „planingo ūkio“ paunksmėje“⁵². Mąstydamas šiais klausimais, J. Jaks-Tyris atskleidė, koks yra liberalizmo tikslas. Pasak jo, pagrindinis liberalizmo tikslas – žmogaus laisvė, jo integralumas, asmenybė, kurios neleidžiama pažeisti nei atskiram kitam individui, nei jų junginiams – bendruomenei ar valstybei⁵³.

Kalbant apie J. Jaks-Tyrį, yra žinoma, kad įstojęs į valstiečių liaudininkų partiją, porą metų buvo jos atstovu Vyriausiam Lietuvos išlaisvinimo komitete (toliau – VLIK) Vokietijoje⁵⁴, vėliau Amerikoje⁵⁵. Jis mielai įsitraukdavo į diskusijas įvairiais intelektualais jam įdomiais ir rūpimais klausimais. Diskutuodavo susirinkimuose, posėdžiuose ir pan. Pasak PLB atstovo A. Gurecko, diskusijos J. Jaks-Tyriui buvo argumentų kova, jis mėgo diskutuoti tik su skirtingas nuomones turinčiais oponentais⁵⁶. Nors pabrėžiama, kad jis buvo klerikalizmo kritikas, tačiau jo artimiausias draugas Vaclovas Kuprys buvo ateitininkas. A. Gureckas prisimena, kad buvo temų, kurių J. Jaks-Tyris nelietė. Tai buvo tikėjimas ir religija. Kiek yra žinoma, Jaks-Tyris buvo priešingas Katalikų Bažnyčios Lietuvoje siekiam vadovauti valstybei ir visuomenei. Be to, A. Gureckas teigia, kad J. Jaks-Tyrio asmeninio požiūrio į tikėjimą niekas nežinojo: „Kai jis žuvo, nežinojom, kaip jį laidoti. Skambinom į Kėdainius, į okupuotą Lietuvą jo motinai. Ji paprašė jį laidoti katalikiškai, taip ir padarėme“⁵⁷.

---

⁴⁹ Ten pat, p. 17.

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ Jaks-Tyris J., *Liberalinė ūkio politika, Lietuviškasis liberalizmas*, red. V. Kavolis, Čikaga, 2008, p. 191-214.

⁵² Ten pat, p. 211.

⁵³ Ten pat, p. 193.

⁵⁴ Gureckas A., min. veik., p. 7.

⁵⁵ *Tautos fondas 1943-2002 (Lithuanian National Foundation 1943-2002)*, red. Miklas K. K., New York, 2002, p. 48.

⁵⁶ Gureckas A., min. veik., p. 7.

⁵⁷ Ten pat, p. 7.

Nors apie J. Jaks-Tyrio kilmę liudija tik totoriška pavardė, sakinys dr. Mykolo Drungos liudijimas ir esami duomenys patvirtina, kad J. Jaks-Tyrio intelektualinė mintis išėivijoje buvo susiformavusi ir drąsiai galima teigti jį buvus intelektualu.

Brunonas Bušackis (1909-1966), manoma, taip pat galėjo būti totoriškos kilmės, ką liudija šio asmens pavardė ir dr. Mykolo Drungos tarpinis liudijimas⁵⁸. B. Bušackis buvo kilęs iš Raseinių, į Vokietiją emigravo 1941 – Antrojo pasaulinio karo metais⁵⁹. Kaip ir J. Jaks-Tyris, jis priklausė Akademiniam sambūriui „Šviesa“ ir buvo aktyvus šios organizacijos dalyvis⁶⁰. Yra žinoma, kad diskutuodamas su kolegomis apie „Šviesos“ perkėlimą į JAV, B. Bušackis išreiškė abejojimą jos pritaipimu ten: „[...] B. Bušackis abejojo ar *Šviesa* su savo egzistencialistiniu pesimizmu gali pritaipiti Amerikoje, ar ji rastų ten savo egzistencijai pasiteisinimą“⁶¹. Vis tik, labiau pamąstęs, jis teigė, kad pritaipiti jai pavyktų, tačiau būtų įvairių trukdžių. Remiantis dr. lekt. Daivos Dapkutės tyrimais, iš tiesų galima teigti, kad Bušackis buvo teisus: Amerikoje „Šviesos“ sambūris pradėjo silpnėti, todėl nebuvo kito kelio kaip tik jungtis į bendrą federacinę „Santaros-Šviesos“ organizaciją⁶².

Yra žinoma, kad B. Bušackis domėjosi istorija. XX a. 6-ajame dešimtmetyje persikėlęs gyventi į JAV, parašė keletą studijų – knygų apie Martyną Mažvydą, Kristijoną Donelaitį, po mirties išleista biografija ir apie Mikalojų Radvilą Juodąjį, kaip patriotą ir protestantą⁶³. Bendradarbiavo Amerikos lietuvių socialistų sąjungos laikraštyje, leistame Čikagoje – „Naujienos“, kuriame skelbė savo straipsnius apie Raseinius – 1957 m. leidinyje, XVIII-XIX a. laisvės kovotojus ir slaptuosius sąjūdžius – 1958-1959 m. leidiniuose. Dėl fragmentiškos ir informacijos apimties, plačiau B. Bušackio asmenybė šiame darbe nebus aptariama. Nors negalima 100 proc. teigti, kad B. Bušackis iš tiesų buvo totorius, tačiau iš liudijimų ir pateiktos medžiagos yra akivaizdu, kad ši asmenybė buvo plačios erudicijos: dalyvaudamas „Šviesos“, o vėliau „Santaros-Šviesos“ veikloje, susitikimuose, leidyboje ir diskusijose, domėjęsis istorija, skelbęs savo pamąstymus istoriniais klausimais, be jokios abejonės, B. Bušackis buvo intelektualus žmogus.

Arslanas Bohdanovičius – dar viena asmenybė, kurią galima įtraukti į totorių intelektualų išėivijoje sąrašą. Visai atsitiktinai apie šią asmenybę teko rasti informacijos LCVA fonduose. Pasirodo, kad jis ne tik aktyviai susirašinėjo su Lietuvos diplomatais, kaip antai, Stasiu Antanu Bačkiu bei VLIK'o atstovu Vaclovu Sidzikausku, bet ir laikė save Lietuvos totoriumi, siekė įsitraukti į lietuvių

---

⁵⁸ Iš dr. Mykolo Drungos prisiminimų, Kaunas, 2014 m. gegužė.

⁵⁹ Brigys J. Ir kiti, Iškilūs Raseinių krašto kultūros, meno, mokslo, visuomenės veikėjai, *Žemaičių Žemė*, nr. 1-2, Vilnius, 2006, p. 96.

⁶⁰ Dapkutė D., min. veik., p. 87.

⁶¹ Ten pat.

⁶² Ten pat, p. 90.

⁶³ Brigys J. Ir kiti, min. veik., p. 96.

veiklą egzilyje. Nors ir nemokėjo lietuvių kalbos, A. Bohdanovičius siekė dirbti Lietuvos naudai⁶⁴. Korespondenciniame liudijime akcentuojama: „Ponas A. B. yra musulmonas – laiką save Lietuvos totorių ainiu ir bedirbąs tais klausimais. [...] Jis, deja, lietuviškai nekalba, bet moka kitas kalbas – rusų, lenkų, anglų, prancūzų, berods ir vokiečių. [...] Ponas A.B. pasiryžęs LIETUVAI dirbti visu ištikimumu.“⁶⁵ A. Bohdanovičius su S. A. Bačkiu susirašinėjo prancūzų ir anglų kalbomis. Tai buvo dalykinio pobūdžio laišakai, dažnai susiję su A. Bohdanovičiaus rengiamų studijų tematika, siunčiamais veikalais lietuviams apie Lietuvos totorius, materialinės šalpos klausimai, diskusijos įdomiais klausimais, pavyzdžiui, ar Bohdanovičius priklausė *Baktashi* sektai, taip pat 1957 m. vykšančio orientalistų kongreso tematika, kontaktų musulmonų pasaulyje klausimais, misijomis į Šiaurės Afriką ir kitais susidomėjimą keliančiais dalykais.

Be to, yra žinoma, kad jis aktyviai rašė į „Islamo apžvalgą“, leidžiamą Anglijoje, *Achmadi* musulmonų bendruomenės. Pavyko rasti informacijos, kad A. Bohdanovičius domėjosi moterų feminisčių judėjimu Egipte⁶⁶, taip pat kultūriniais musulmonų judėjimais Lenkijoje⁶⁷, rašė knygas apie totorių istoriją – „Lietuvos totorių vaidmuo istorijoje“, kuri buvo parašyta prancūzų k., „Islamas Rusijoje ir jo reikšmė tarptautinėje situacijoje“ anglų kalba⁶⁸. Daugumos tekstų egzempliorius veikalų autorius siuntė diplomatu S. A. Bačkui, o šis – V. Sidzikauskui. Iš laiškų galima susidaryti įspūdį, kad siūstas lietuvių atstovų – S. Bačkio ir V. Sidzikausko, A. Bohdanovičius, ko gero, dalyvavo 24-ajame tarptautiniame orientalistų kongrese, vykusiam 1957 m. rugpjūčio 28 d. Miunchene⁶⁹. Visgi, daugiau informacijos nei apie šį asmenį, nei apie tolesnį inteligentų bendravimą, aptikti nepavyko.

Taigi, intelektualų paieškos išeivijoje buvo produktyvesnės nei tikėtasi. Sakytinės istorijos liudijimų ir archyvinių šaltinių pagalba, tarp Lietuvos totorių kilmės žmonių pavyko aptikti keletą asmenybių, kurios išsiskyrė polinkiais, susijusiais su idėjų kūrimu, pamąstymais apie jų įgyvendinimą, savo galvojimus, mintis ir tyrimus skleidė ne tik organizacijų erdvėje, bet ir periodiniuose leidiniuose – vienaip ar kitaip dalyvavo intelektualinės kūrybos procese.

---

⁶⁴ *Stasio Antano Bačkio laiškas Juozui Broniui Laučkai*, Paryžius, 1957 m. rugpjūčio 24 d. LCVA, f. 676, ap. 4, b 139, l. 72.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ Bohdanowicz A., The Feminist Movement in Egypt, *The Islamic Review*, 1951 m., nr. 8 rugpjūtis, p. 26-33, nuoroda el. erdvėje: http://aaiil.org/text/articles/islamicreview/1951/08aug/islamicreview_195108.pdf [Tikrinta 2014-05-20].

⁶⁷ Bohdanowicz A., Cultural Movements of Muslims in Poland, *The Islamic Review*, nr. 11, 1942, p. 372-382, nuoroda el. erdvėje: <http://www.wokingmuslim.org/work/islamic-review/1942/nov42.pdf> [Tikrinta 2014-05-20].

⁶⁸ *Stasio Antano Bačkio laiškas Vaclovui Sidzikauskui*, Paryžius, 1957 m. rugpjūčio 13 d. LCVA, f. 676, ap. 4, b 139, l. 67-68.

⁶⁹ *Stasio Antano Bačkio laiškas Vaclovui Sidzikauskui*, Paryžius, 1957 m. rugpjūčio 14 d. LCVA, f. 676, ap. 4, b 139, l. 69.

IŠVADOS

1. Lietuvos totoriai, veikę dar prieškario Vilniuje ir Kaune, kaip antai J. Šinkevičius, jo žmona L. Šinkevičienė, S. Baranovskis, L. Kričinskis ir kiti, suvokė intelektualinio darbo, idėjų generavimo, galvojimų, diskusijų prasmingumą ir reikšmę totoriškumo išlaikymui ir tuo pačiu jų bendruomenės konsolidavimui. Nepaisant to, jų intelektualinė mintis prieškariniu dar nebuvo aiškiai išvystyta, taip pat skyrėsi ir suvokimo lygis – Kauno mieste tuo metu pastebėta daug mažiau intelektualumo apraiškų tarp Lietuvos totorių negu Vilniuje. Be to, netrukus prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas nutraukė besivystantį Lietuvos totorių intelektualinės kūrybos procesą tuometinėje Lietuvos valstybėje.

2. Intelektualų paieškos išėivijoje tarp Lietuvos totorių kilmės asmenų, pasitraukusių į Vakarus Antrojo pasaulinio karo metais, buvo produktyvesnės. Sakytinės istorijos liudijimų ir archyvinių šaltinių pagalba, tarp Lietuvos totorių kilmės žmonių pavyko aptikti tokias asmenybes, pavyzdžiui, B. Bohdanovičių, B. Bušackį, J. Jaks-Tyrį ar J. Vilčinską. Jos pateko į intelektualinės veiklos sferas tiek savo galvojimais, idėjų kūrimu, pamąstymais apie jų įgyvendinimą, tiek minčių ir tyrimų skleidimu, polemizavimu ne tik organizacijų erdvėje, bet ir periodiniuose leidiniuose. Taigi, akivaizdu, kad šios asmenybės vienaip ar kitaip dalyvavo intelektualinės kūrybos procese.

3. Pastebima, kad nereikėtų vienareikšmiškai manyti, jog intelektualų paieškos tarp Lietuvos totorių išėivijoje yra baigtos. Anaiptol, abejonių nekelia teiginys, kad reikalingi tolesni tyrimai. Itin vertingas tokiam darbui būtų sakytinės istorijos metodas su išėivių giminaičiais Lietuvoje ir užsienyje. Tuomet atsirastų galimybė papildyti esamus duomenis Lietuvos totorių intelektualų išėivijoje klausimu.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai:

a) Nepublikuoti:

1. Dr. Mykolo Drungos sakinys liudijimas apie Jurgį Jaks-Tyrį ir Brunoną Bušackį, Kaunas, 2014 m. gegužė.
2. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), *Švietimo ministerija*, f. 391, ap. 4, b. 1821, 1846.
3. LCVA, *Vilniaus miesto ir apskrities viršininkas*, f. 401, ap. 2, b. 40.
4. LCVA, *Lietuvos pasiuntinybė Prancūzijoje*, f. 676, ap. 2, b. 139.

b) Publikuoti:

1. Brigys J. Ir kiti, Iškilūs Raseinių krašto kultūros, meno, mokslo, visuomenės veikėjai, *Žemaičių Žemė*, nr. 1-2, Vilnius, 2006, nuoroda el. Erdvėje: [http://www.elibrary.lt/resursai/Ziniasklaida/Zemaičiu_zeme/2006/Raseiniu_91_100b\(maz\).pdf](http://www.elibrary.lt/resursai/Ziniasklaida/Zemaičiu_zeme/2006/Raseiniu_91_100b(maz).pdf) [Tikrinta 2014-05-19].
2. Gureckas A., Aristokratiškų manierų demokratas Jurgis Jaks-Tyris (1921-1961), *Draugo šeštadienis priedas*, Nr. 36 (125), 2011 m. spalio 8 d., p. 7.
3. Ridzvanavičius J., Jungtinėse Amerikos Valstijose, *Lietuvos totoriai*, Nr. 7-8 (78-79), Kaunas, 2004, p. 6-9.

Literatūra:

1. Bairašauskaitė T., *Lietuvos totoriai XIX amžiuje*, Vilnius, 1996.
2. Bairašauskaitė T., Musulmonų konfesinė bendruomenė nepriklausomoje Lietuvoje, 1991, *Lietuvos istorijos metraštis*, Vilnius, 1993, p. 98-114.
3. Bairašauskaitė T., Panslavizmas ir Lietuvos totorių pastangos atgimti buvusios Lietuvos ir Lenkijos valstybės ribose, *Lietuvos totoriai*, <http://www.tbn.lt/lt/?id=88> [Žiūrėta 2014-05-07].
4. Bairašauskaitė T., Totorių atgimimo tendencijos Vilniuje ir Vilniaus krašte 1923-1939 metais, 1992, *Lietuvos istorijos metraštis*, Vilnius, 1994, p. 109-130.
5. Bohdanowicz A., Cultural Movements of Muslims in Poland, *The Islamic Review*, Nr. 11, 1942, p. 372-382, nuoroda el. erdvėje: <http://www.wokingmuslim.org/work/islamic-review/1942/nov42.pdf> [Tikrinta 2014-05-20].

6. Bohdanowicz A., The Feminist Movement in Egypt, *The Islamic Review*, Nr. 8 rugpjūtis, 1951, p. 26-33, nuoroda el. erdvėje: http://aaail.org/text/articles/islamicreview/1951/08aug/islamicreview_195108.pdf [Tikrinta 2014-05-20].
7. Dapkutė D., Už žmogų, už laisvę ir už tėvynę Sambūris „Šviesa“ 1946-1957 m., *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, Nr. 3, 2007.
8. Jaks-Tyris J., Liberalinė ūkio politika, *Lietuviškasis liberalizmas*, red. V. Kavolis, Čikaga, 1959 ir 2008, p. 135-152 ir 191-214.
9. Jaks-Tyris J., Liberalinės ūkio politikos bruožai, *Šviesa*, Nr. 7, Tübingen, 1949, p. 14-17.
10. Jakubauskas A., Sitdykov G., Dumin S., *Lietuvos totoriai istorijoje ir kultūroje*, Kaunas, 2009, 2012.
11. Kričinskis S., *Lietuvos totoriai*, Vilnius, 1993.
12. Makaveckas R., Kas mes – kultūros požiūriu, *Lietuvos totoriai*, Nr. 1 (72), Kaunas, 2004.
13. Makaveckas R., Motiejus Janušauskas (1910-2004), *Lietuvos totoriai*, Nr. 9-10 (80-81), 2004.
14. Makaveckas R., Totorių jaunimo veikla II pasaulinio karo metais, *Lietuvos totoriai*, Nr. 2 (73), Kaunas, 2004, p. 6-7.
15. Melianas I., Krymo totorių kova dėl savo teisių, *Lietuvos totoriai*, Nr. 4-6 (116-118), Kaunas, 2008.
16. Miśkiewicz A., *Tatarzy Polscy 1918-1939*, Warszawa, 1990.
17. Peleckis M., Lietuvos totorių tapatumo paieškos: analizės štrichai, *Istorinės vietos, atmintys, tapatumai*, Lietuvos kultūros tyrimų institutas: Vilnius, 2010, p. 140-154.
18. Rudakis J., Darbo partijos užsienio politika, *Darbas*, Nr. 2, 1953, p. 13-15.
19. Šinkevičius J., Literatura religijna Tatarów litewskich i jej pochodzenie, *Rocznik Tatarski*, t. 2, Wilno, 1935.
20. *Tautos fondas 1943-2002 (Lithuanian National Foundation 1943-2002)*, red. Miklas K. K., New York, 2002.
21. Tuhan Baranowski S., Kobieta w Islamie, *Życie Tatarskie*, Nr. 11, 1937.
22. Tuhan Baranowski S., Mieszane małżeństwa, *Życie Tatarskie*, Nr. 11, 1938.
23. Vilčinskas J., *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės. Istorinė apžvalga*, Londonas, 1985.